ӨЗБЕКСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ САМАРҚАНД ҚАЛАСЫНА ЖАСАЛҒАН ҒЫЛЫМИ ІССАПАР НӘТИЖЕЛЕРІ

31.10.2022 ж. Өзбекстан Республикасы, Самарқанд қаласына ғылыми іссапар нәтижелері.

Өзбекстан Республикасы, Самарқанд қаласының кітапханалары, музейлері мен тарихи орындарынан деректер жинақтау, зерттеу жұмыстарын жүргізу.

ҚР БжҒМ БжҒСБК ұсынған рецензияланатын отандық басылымдарда және Шетелдік рецензияланатын Scopus базасындағы ғылыми журналдарға ұсынылатын мақалаларға деректер мен материалдар жинақтау мақсатында Сопылық ілімнің ірі орталығының бірі Самарқанд қаласының музейлері мен мен кітапханаларына ғылыми іссапар жасалды, тақырыпқа қатысты деректер іздестірілді.

Атап айтқанда:

Тақырып бойынша Өзбекстан Республикасы Самарқанд қаласындағы «Самарқанд мемлекеттік музей-қорығында болып, мекемеге қарасты тарихи орындардың құжаттарымен, атап айтқанда Өзбекстан мемлекеттік мәдениет тарихы музейі, Садриддин Айни музей-үйі, Облыстық өлкетану музейі, Каттакорган қаласының тарихы музейі, Әмір Темір кесенесі (Гур Эмир), Мырза Ұлықбек музей-кешені, Афрасиаб музейі, және Шах-и-Зинда мемериолдық кешенінде деректер мен құжаттар іздестіру жұмыстары жүргізілді.

Самарқанд қаласындағы «Самарқанд мемлекеттік музей-қорығының» ғылыми кітапханасынан П.И.Пашиноның «Туркестанский крайв 1866 году» атты кітабының (7 парақ) көшірмесі және В.В.Крестовскийдің «В гостях Эмира Бухарского» атты 1887 жылы басылған ктаптарының (5 парақ) көшірмелері алынды.

1762 жылы жазылған П.И.Рычкованың «Топография Оренбургский губерний» атты еңбегінің (5 парақ) көшірмесі алынды.

Әмір Темір кесенесі (Гур Әмір) Шілдехана маңындағы жерасты құрылысының өлшемі алынып, суретке түсірілді, сызбасы алынды.

Шах -и - Зинда мемориалдық кешенде орналасқан Ходжа Ахмад ... кесенесі астындағы жерасты құрылысы суретке түсіріліп, мәлімет алынды.

Өзбекстан Республикасы Самарқанд қаласына жасалған ғылыми іссапар нәтижелері бойынша тарихи салыстырмалы талдау.

Қорытындысы

Ғылыми экспедицияның басты мақсаты Қазақстандағы жерасты мешіттерінің құрылысы мен қызметіне діни ғимараттар барынша көп

сақталған самарқанд қаласындағы жерасты діни ғимараттарымен тарихи салыстырмалы зерттеу жүргізу болып белгіленген еді.

Осы мақсатта Самарқанд қаласындағы «Самарқанд мемлекеттік музей-қорығы» қарамағындағы ескерткіштер мен танысып шықтық. Соның нәтижесінде Әмір Темір кесенесінің (Гур Эмир) құрамында Шілдехана (жерасты мешіті) бар екендігі анықталды (Қосымша В). Сол сияқты Шах и Зинда кесенелер кешенінде Қожа Ахмад кесенесінде шілдехана бар екендігі анықталды. Өкінішке орай бұл екі ғимарат музейлендірілмеген. Соған сәйкес олардың ішіне кіріп өлшемдерін алу, фтоға түсіру мүмкін болмады.

Ал, Гур Эмир кесенесінің жанындағы шілдехана музейлендірілмей, коммерциялық дүкенге айналдырылған. Қаланың ішінде тағы да осындай 3-4 шілдехана бар екендігі анықталды. Уақыт тапшылығына байланысты олармен танысуға мүмкіндік болмады. Ең бастысы, ол шілдеханалар да музейлендірілмеген.

Осындай бастапқы зерттеу деректерді талдай отырып, мынадай қорытынды жасаймыз: 1. Аталған шілдеханалар 14-15 ғасырларға жатады. Одан кейінгі жылдары бұндай ғимараттар салынбаған. 2. Біздің зерттеулерімізде жерасты діни ғибадатханаларын «шілдеханаларын) пайдалану қызметі тек Ясауи тарихаты ағымында ғана қолданылып, міндетті тәжірибеге айналған. Ал, Ясауй тарихатымен қатар өмірге келген нахшбандия тарихатында бұл дәстүр 14-15 ғасырға дейін ғана созылған, одан кейінгі кезеңде тарихаттың діни ұстанымдарына сай қылует қызметін пайдалану тоқтаған. Осы себептерден де қазіргі кезде Өзбекстандық әріптестер жоғарыдағы аталған шілдеханаларды музейлендіруді қажет деп таппаған болып шықты.

Бұл біздің алғашқы қорытындыларымыз. Түпкілікті қорытындыны қосымша дерек көздерін іздеп тауып, оларды зертханалық жағдайда талдаудан кейін жасалатын болады.

Қосымшалар

Қосымша А.

Самарқанд қаласындағы «Самарқанд мемлекеттік музей-қорығының» ғылыми кітапханасынан алынған деректер көшірмесі.

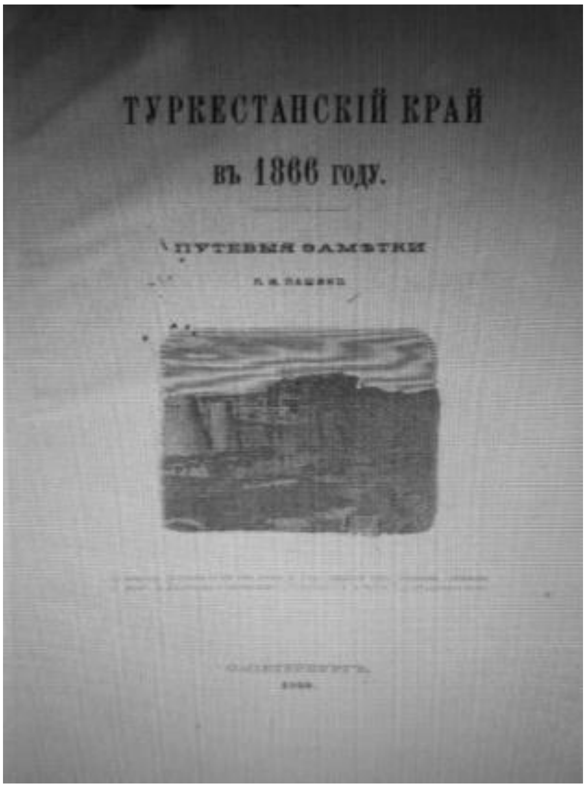
ТУРКЕСТАНСКІЙ КРАЙ
въ 1866 году.
ПУТЕВЫЯ ЗАМѢТКИ

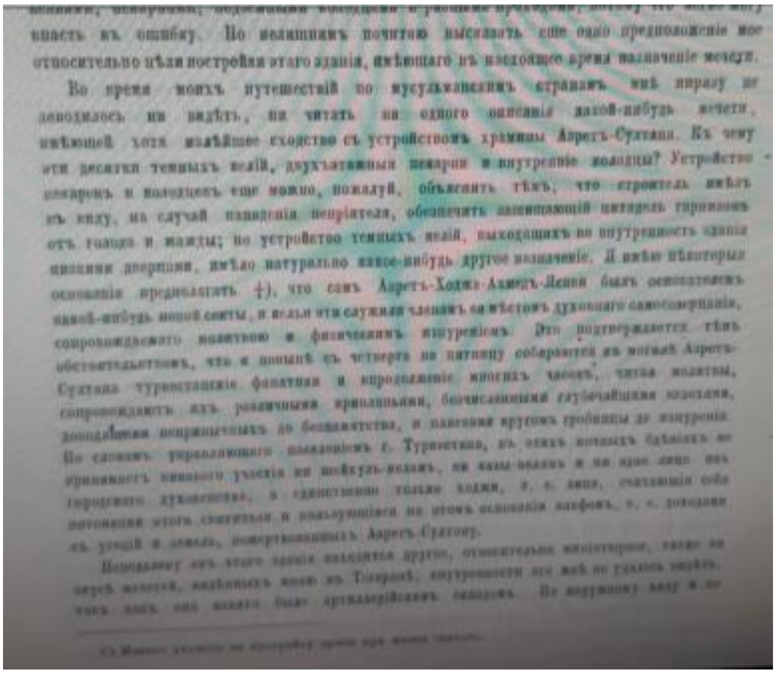

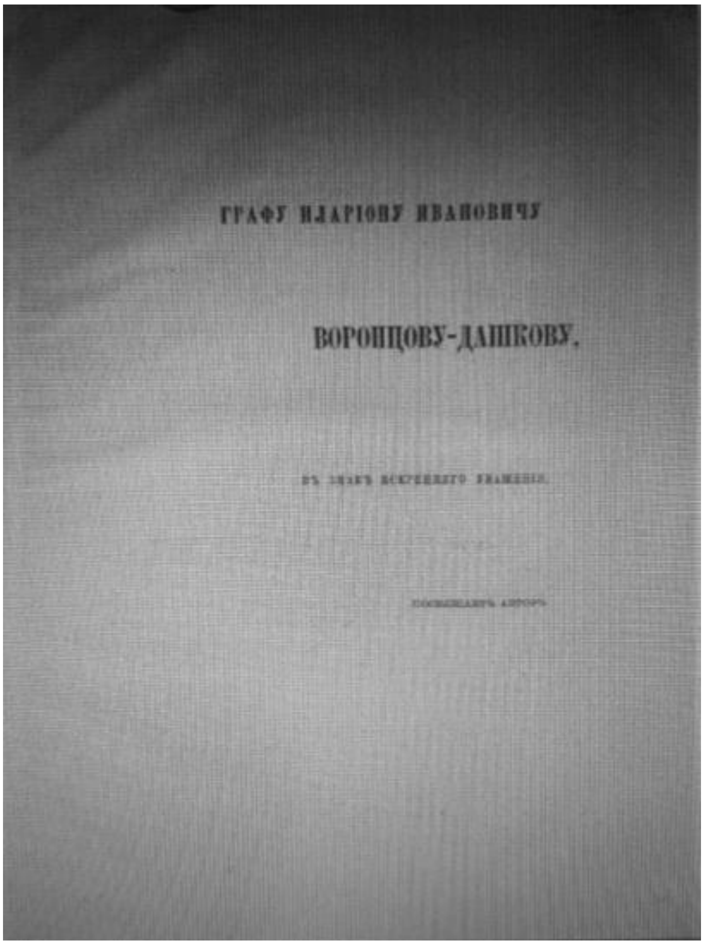
ГРАФУ ИЛАРІОНУ ИВАНОВИЧУ
ВОРОНЦОВУ-ДАШКОВУ.

Т 42/85
КАРАЙ-БИТИКЛИГИ
КАРАИМСКАЯ НАЦИОНАЛЬНАЯ БИБЛИОТЕКА
Отд. 80/10 322

Исторія Востока

лекціи, читанныя профессоромъ С.-Петербургскаго Университета Н. И. Веселовскимъ.

Курсъ третій

Издалъ съ разрѣшенія пр. Н. И. Веселовскаго студентъ П. Артемьевъ.

1897 г.

Литографія Богданова. Эртелевъ пер., домъ № 1/2

Завоеванія Арабовъ въ Средней Азіи

Въ VII в. въ исторіи Средней Азіи совершился большой переворотъ вслѣдствіе движеній и завоеваній Арабовъ въ Азіи. Прежде всего ударъ былъ нанесенъ Сассанидамъ — персидской династіи, царствовавшей съ 226 по 651 г. нашей эры. 226 г.
Въ 31 году Гиджры (651) послѣдній изъ Сассанидовъ Іездегердъ III былъ убитъ въ Хорасанѣ, и персидская монархія вошла въ составъ Халифата. Той же участи, конечно, подвергся и Хорасанъ. Но за Аму-Дарьей (въ Мавераннагрѣ — Трансоксаніи) завоеванія арабскихъ войскъ халифа Османа (644-654) шло далеко не 644
такъ быстро и долго не имѣли успѣха. Это объясняется многими причинами. Намѣстники Хорасана, которымъ, обыкновенно, поручалось дѣло завоеванія различныхъ странъ Азіи, — люди мало способные, не оказывались на высотѣ своего призванія. Къ тому же различныя внутреннія [illegible] [illegible]

[illegible] положеніемъ, они не могли удѣлять слишкомъ много войска на это дѣло. Но не одно это. Мы уже видѣли раньше, какъ трудно завоевывать страны Средней Азіи, особенно Мавераннагра. Александръ Вел. легко и побѣдоносно прошелъ Персію и Хорасанъ, но ужъ 3-хъ лѣтъ борьбы и лишеній стоило ему покореніе странъ за Аму-Дарьей. Упрочило господство Арабовъ дѣло извѣстнаго полководца Кутейбы-ибн-Муслима, бывшаго правителемъ Хорасана при халифахъ Абдуль-Меликѣ-ибн-Мерванѣ и Валидѣ-ибн-Абдуль-Меликѣ; исторія его завоеваній есть подробно у Табари, а сохранилась въ сокращенномъ видѣ у Ибн-аль-Асира. Извлеченія изъ этихъ трудовъ находятся у Вейля въ его «Исторіи халифовъ» (на нѣм. яз.). Вотъ что мы узнаемъ изъ этихъ источниковъ. Въ первый годъ своего намѣстничества Кутейба изъ Мерва пошелъ въ Тохаристанъ (земля отъ средняго теченія Аму-Дарьи до Гиндукуша — нынѣшній Афганскій Туркестанъ). Здѣсь одни изъ мѣстныхъ владѣтелей подчинились ему и обязались платить дань, другіе купили миръ. Въ томъ же году былъ взятъ городъ Балхъ. Въ слѣдующемъ году Кутейба заключилъ миръ съ Низекомъ, владѣтелемъ Бадгиса, бывшимъ владѣтелемъ Тохаристана. Затѣмъ Арабы осадили городъ Пайкендъ, лежавшій верстахъ въ 30 отъ нынѣшней Бухары по Зеравшану. Но взять его было не такъ легко. Тутъ Кутейба подвергся большой опасности. Окруженный большимъ войскомъ мѣстныхъ владѣтелей, онъ два мѣсяца отбивался отъ натиска враговъ и не имѣлъ возможности дать знать о своемъ положеніи своему начальнику Хаджаджу въ Иракъ. Несмотря на все это, Кутейба успѣлъ взять Пайкендъ. Добыча, захваченная здѣсь Арабами, подробно описана у Табари, и этотъ [illegible] разсказъ [illegible] тѣмъ, что онъ ясно указываетъ, въ какомъ блестящемъ, цвѣтущемъ состояніи находились тогда эти мѣстности. Здѣсь было захвачено столько золота и серебра, сколько Арабы не достали и во всемъ Хорасанѣ.

ВЪ ГОСТЯХЪ

У ЭМИРА БУХАРСКАГО

В. В. КРЕСТОВСКАГО

СЪ ТРЕМЯ ПОРТРЕТАМИ

С.-ПЕТЕРБУРГЪ
Изданіе А. С. СУВОРИНА
1887

не разглядѣть ихъ невозможно, такъ какъ весь саркофагъ сверху до полу покрытъ множествомъ драгоцѣнныхъ шелковыхъ, бархатныхъ и парчевыхъ тканей, давно уже утратившихъ отъ времени свои первоначальныя краски. Покровы эти составляютъ, по большей части, приношенія бухарскихъ эмировъ, которые никогда не въѣзжали въ Самаркандъ, не поклонившись предварительно гробу Кусума.

Съ правой стороны, рядомъ съ рѣшетчатою дверью, низенькій сводчатый проходъ ведетъ въ свѣтлую камору, не имѣющую непосредственнаго сообщенія съ среднею. Здѣсь у стѣны стоитъ бунчукъ Кусама,— конскій хвостъ на древкѣ съ металлическою булавой,—обвѣшенный подобно [illegible] разноцвѣтными лоскутками и тряпочками, большая часть которыхъ оставляется здѣсь безплодными женщинами, разъ въ недѣлю молящими живаго царя о ниспосланіи имъ дѣтей. Чтобы проникнуть въ подземелье этого царя надо возвратиться въ аванъ-залу, гдѣ въ правомъ углу находится узкій и низенькій спускъ въ такъ называемую „чилля-хана“, что собственно значитъ постная комната. Мутевали зажегъ свѣчу и подалъ мнѣ руку. Согнувшись насколько было возможно, я спустился вслѣдъ за нимъ по нѣсколькимъ крутымъ и высокимъ ступенькамъ. Затѣмъ мы повернули направо и столь же узкимъ корридоромъ спустились еще ниже по наклонной плоскости, но уже безъ ступеней. Деревянная дверка медленно захлопнулась за нами, издавъ протяжный хриплый скрипъ, точно стонъ умирающаго страдальца. Пройдя нѣсколько шаговъ мы очутились въ совершенно пустой комнатѣ съ низкимъ сводчатымъ потолкомъ. Въ ея противоположной стѣнѣ виднѣлся узкій сводчатый проходъ въ другое подземелье, закрытый сверху до полу бѣлою завѣсой. Мутевали приподнялъ ее, и я невольно отшатнулся нѣсколько назадъ.

Свѣтъ свѣчи сразу упалъ на мертвенно-блѣдное, изможденное лицо человѣка въ бѣломъ одѣяніи, неподвижно сидѣвшаго противъ входа на полу посрединѣ подземелья. Но

I.

Отъ Ташкента до Самарканда.

Посольство въ Бухару, причины его отправленія, его составъ и подарки эмиру Бухарскому. — Выѣздъ изъ Ташкента. — Дорога ташкентскими предмѣстьями. — Старый Ташкентъ и фортъ Чиназъ. — Переправа черезъ Сыръ-Дарью. — „Голодная степь“ и ея обитатели. — Степные курганы. — Станція Малекъ. — [illegible] — Цистерна Тамерлана. — Соленая вода и жизнь на степныхъ станціяхъ. — [illegible] — Городъ Джизакъ и [illegible] — Джизакское ущелье и Тамерлановы ворота. — [illegible] — Теплый вѣтеръ и буря. — [illegible] — Каменный мостъ. — Зарявшанская долина. — [illegible] и переправа черезъ Зеравшанъ. — Общій видъ города Самарканда. — Афросіабъ и самаркандскія кладбища. — Легенды объ основаніи города и о происхожденіи имени Самаркандъ.

По пріѣздѣ въ Ташкентъ, 5 октября 1882 года, М. Г. Черняевъ засталъ тамъ бухарскаго посланника, токсабу [1]) Рахметъ-Уллу, нарочно присланнаго эмиромъ, чтобы отъ лица бухарскаго властителя привѣтствовать новаго ярымъ-падшаха [2]), вручить ему собственноручное письмо эмира, исполненное всякихъ благихъ пожеланій и надеждъ, что дружба Россіи къ Бухарѣ не измѣнится и впредь, и поднести по-

ГЛАВА ПЕРВАЯ.

Эмиръ Бухарскій Музафаръ-Ханъ.

[illegible]

Выпуская первую книгу моихъ трудовъ, въ такомъ изящномъ видѣ, я обязанъ выразить благодарность сотрудничеству покойнаго Д. П. Вележева, всѣ рисунки котораго находились въ моемъ распоряженіи. Я выбралъ изъ нихъ самые лучшіе этюды, которые воспроизведены содѣйствіемъ художниковъ В. С. Крюкова и А. В. Гине. К. К. Струве, позволилъ мнѣ украсить книгу, составленною имъ же вмѣстѣ географическою картою, которая считается до настоящаго времени, самою вѣрною картою Туркестанскаго края.

Трудъ мой долженъ быть разсматриваемъ, какъ описаніе быта степняковъ—киргизъ и какъ описаніе быта осѣдлыхъ городскихъ жителей. Къ сожалѣнію, я сознаюсь, что въ обоихъ случаяхъ, не могъ достигнуть надлежащей полноты, такъ какъ степь видѣлъ только проѣздомъ трехъ ..., а въ Ташкентѣ пробылъ не болѣе полутора мѣсяцевъ. Я увѣренъ однакоже, что все сказанное мною не лишено интереса для каждаго читателя. Остается жалѣть что книга моя ...

только ни малѣйшаго движенія не сдѣлалъ этотъ человѣкъ, но даже взглядомъ не провелъ при появленіи предъ нимъ нежданныхъ посѣтителей. Словно мертвый или скорѣе какъ кукла сидѣлъ онъ по-восточному, скрестивъ подъ себя ноги, въ то время какъ вытянутыя руки покоились на его колѣнахъ. Взоръ его былъ глубоко потупленъ, а общее выраженіе лица оставалось какимъ-то тупымъ, неопредѣленнымъ. На видъ ему можно было дать года двадцать четыре.

— Это подвижникъ, пояснилъ мутавели шопотомъ и не безъ нѣкоторой почтительности: — уже тринадцатыя сутки сидитъ въ постѣ и молитвѣ, а всего сидѣть ему сорокъ сутокъ [1]).

Я осмотрѣлся внимательнѣе. Первое подземелье представляло, какъ уже сказано, низкосводчатую, почти квадратную комнату съ оштукатуренными стѣнами и кирпичнымъ потомъ; второе же его отдѣленіе имѣло въ длину не болѣе трехъ, а въ ширину около двухъ шаговъ — ну совершенная могила!.. Ни въ томъ, ни въ другомъ не было ни окна, не даже продушины, такъ что здѣсь должна всегда царить полнѣйшая темнота. Подвижникъ, очевидно погруженный въ религіозно-созерцательное состояніе, сидѣлъ на намазджаѣ [2]) который и служилъ ему постелью; но для изголовья никакого приспособленья не было. Этотъ намазджай да кумганъ съ одной составляли тутъ единственныя обиходныя вещи.

Черезъ переводчика я замѣтилъ мутевали, что мы, кажись, нарушаемъ здѣсь покой молитвы, а потому де не уйти ли лучше.

— О, нѣтъ, нисколько, отрицательно покачалъ тотъ головой: — онъ теперь глухъ и слѣпъ ко всему постороннему весь смотритъ внутрь себя, онъ весь тамъ (мутевали указалъ себѣ на то мѣсто, которое называется „подъ ложечкой"),

[1]) Кающіеся грѣшники и особенно ревностные въ религіи мусульмане обыкновенно подвергаютъ себя добровольному одиночному заключенію въ чилля-хана на срокъ отъ 10 до 14, 20 и 40 сутокъ.

[2]) Подстилка для совершенія молитвы, обыкновенно плетеная изъ камыша.

Қосымша Б.

Әмір Темір кесенесі жанындағы Шілдехана (жерасты құрылысы) сызбасы

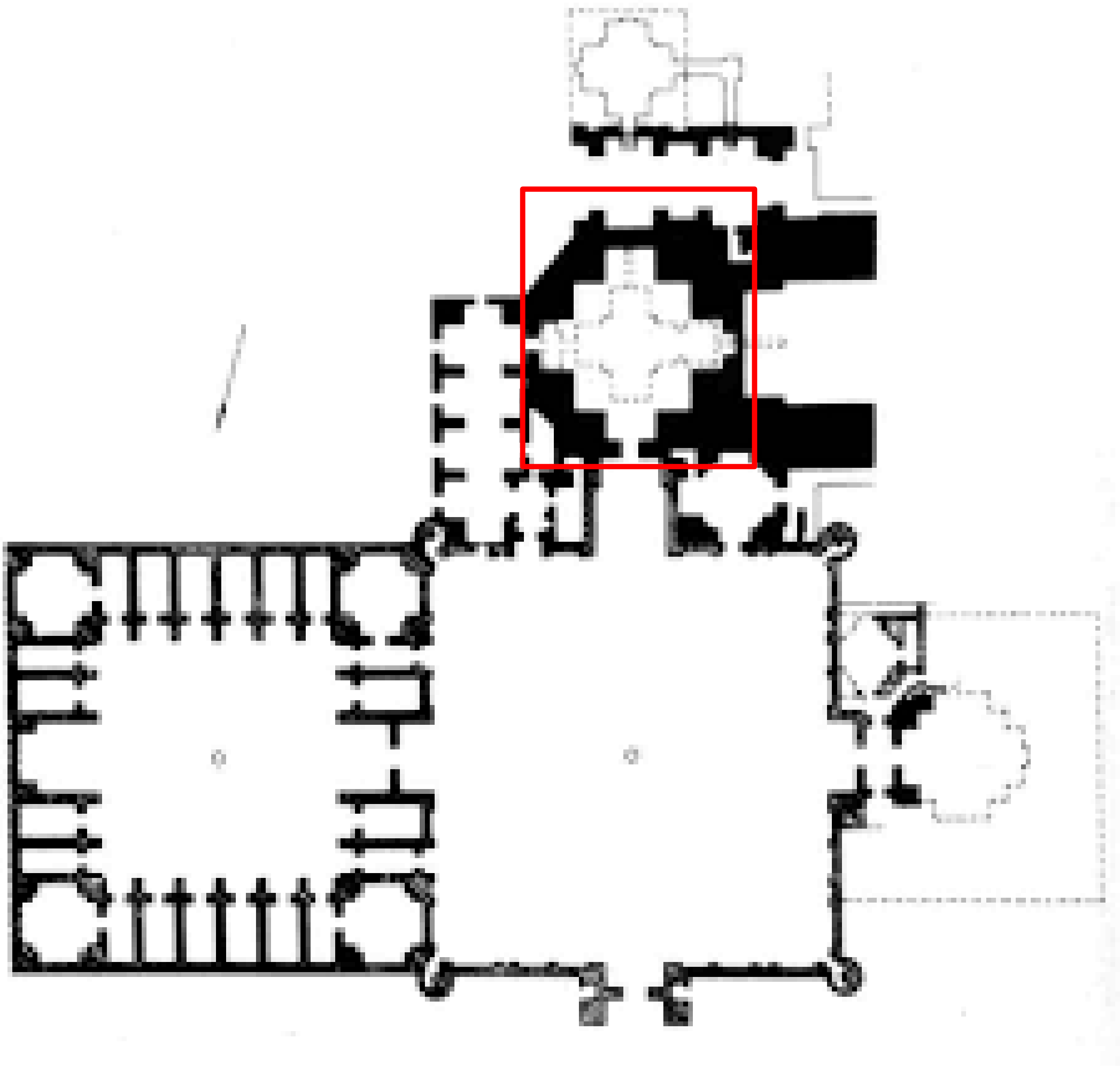

Қосымша В

Әмір темір кесенесі (Гур Эмир) жанындағы Шілдехананың фотолары

Қосымша Г Шах и Зинда кесенелер кешеніндегі Қожа Ахмад шілдеханасының фотолары.